

քարոզչութեան Դեղին-Մամուլային մասը, մենք կը տեսնենք որ անոնց տուած արդիւնքները իրենց գլխաւոր գիծերի մէջ յար եւ նման են Սուսայի եւ Նիհավէնտի մէջ կատարուած գիւտերին: Գիտնականի վայել միտք ունեցող ու նորոգ հանգուցեալ Տր. Հօլ համեմատութեան կը գրէ թէ. «Կը թուի որ գիւտերը պէտք է զետեղել Նոր-քարայինի ամենավերջին դարերը, եւ կամ աւելի ճիշտ անոր յաջորդող Chalcolithic դարուն...»:

Նոյնչափ հետաքրքրական են Քէրքուքի նորագոյն գիւտերը: Ֆիլատէլֆիոյ համալսարանի Արեւելեան ընկերութեան երկու ներկայացուցիչները. Բրօքը. Քիէրա եւ Սթէսըր, 1926-ին պեղեցին հիւսիս. Միջագետքի սահմանին վրայ գտնուող Քէրքուքի որոշ դիրքեր, Ասորական թագաւորների Արրաբա կոչած բլուրին վրայ: Անոնք գտան բեւեռագիր արձանագրութիւնները շատ հին ժողովուրդի մը գոր կը թուի կորած լինել Ասորական կեդեցումների հետեւանքով¹:

Ամերիկացի գիտնականները գտան «երկրաչափական» յատակ ունեցող գեղեցիկ խեցեղէն ամաններ, ճիշտ նման Սուսայի եւ Ուրի մէջ գտնուածներին: Բեւեռագիրները ցոյց կու տան որ խաթմիական փութորիկ Աստուծոյ թէշուր նախդիրը կը կազմէ գրեթէ բոլոր յատուկ անուններին. այդ եւս մի մնացորդ է հին բնիկ մշակոյթէն: Քէրքուքի մօտ Նուզի գիւղին մէջ, Սթէսըր 1927-ին գտաւ նորէն միւս հնոյն տեսակի խեցեղէն եւ բեւեռագրեր, որոնց լեզուն որոշապէս խաթմիական բարբառն է (այս մասին յաջորդ գլխին): Քէրքուքէն 30 մղոն հարաւ — արեւմուտք Սթէսըր հետախուզեց երկու մեծ բլուրներ իրարմէ 8 մղոն հեռու որոնք յայտ բերին

միւսնոյն Նոր — քարային մշակոյթի մնացորդները²:

Կարելի էր դեռ երկարել այս շարքը եւ յիշել ֆրանսացիների նմանօրինակ գիւտերը Բերլոսի եւ Սիւրիական այդ հին դիրքերի վրայ: Այժմ ամերիկեցի վերելի ընդհանրացումները մենք կ'ունենանք հետեւեալ պատկերը: Յամենայն դէպս աւելի քան 4000 տարի Ք. Ա. Հին-քարայինի ցարդ անստոյգ մի շրջանին, Հայաստան ու Կովկասը կը պարունակէին տարրական քաղաքակրթութիւն ունեցող մի ժողովուրդ, որ գիտէր շինել քարէ զէնքեր ու գործիքներ. մինչդեռ Սումերական կեդրոնները, Սուսա, Բերսեքոլիս, Նինուէ եւայլն ցարդ տուած չեն միւսնոյն հնութիւն ունեցող մշակոյթի սեւէ հետք: Եւ լայն առումով իրանագիտութեան ներկայ ամենայայտնի տեսաբանը, Տր. Էրնէստ Հէրցֆէլդ, 1928-ի օգոստոսին Արեւելագիտաց ժի. Միջագոյնի համագումարին ի Օքսֆորտ, յայտարարեց որ 4000 տարի Ք. Ա. Ալիսի ամերիկն ու Կովքիսէն Հայաստանի, հիւսիսային Սիւրիոյ ու Միջագետքի վրայով մինչեւ իրանական բարձրաւանդակն ու Ինդոսի հովիտը կը տիրապետէր գիտութեան ցարդ անձանօթ հնագոյն քաղաքակրթութիւնը իր ինքնուրոյն յատկանիշերով³: Սումերական առաջնակարգ խուզարկողներ, Լէնկտըն եւ Վուլլէյ ալ կը պնդեն որ Ուրի եւ Քիշի իրենց գիւտերը ետ կը գնան մինչեւ 4000 տարի Ք. Ա., սակայն առանց համոզել կարենալու գիտական աշխարհի մնացեալ մասը:

Մօտէն հետեւելով գիտական վիճարանութիւններին ունիմ այն տպաւորութիւնը — այդ կարող է լինել մի սխալ տպաւորութիւն — որ Հէրցֆէլտի այդ գիտա-

մէջ գրաւեց ամէնէն շատ հետաքրքրութիւնը, Սակայն նա այդ բանախօսութեան գլխաւոր գիծերը տուաւ The Illustrated London News շաբաթաթերթի վերջիշեալ յօդուածների մէջ: Այդ յօդուածների մէկ ամփոփումը հրատարակեց Massis ամսագրի (հատոր Ա. 9. էջ 215) մէջ:

1. Journal of the American Oriental Society Մարտ, 1927. էջ 36ff.
2. Bulletin of American Schools of Oriental research. Հոկտ. 1927, էջ 133ff.
3. Հէրցֆէլդ ցարդ չհրատարակեց այդ բանախօսութիւնը, զոր Օքսֆորտի Արեւելագիտաց համագումարին

կան հայեացքը դեռ կ'անտեսուի Անգլիական եւ ֆրանսական հաստատութիւնների կողմէ: Նախ կայ ի հարկէ գիտնականների փոխադարձ նախանձն ու անհամբերողութիւնը¹, ապա հնագոյն քաղաքակրթութեան այդ Կովկասեան ու Հայկական մարզը աւանդաբար քիչ կը հետաքրքրէ քաղաքական որոշ ուղղութեան ծա-

ռայող Արեւմուտքի գիտնականները: Այդ հարցին կը վերադառնամ ըստ կարգին:

(Շարունակելի)

ԱՐՇԱԿ ՍԱՅՐԱՍՏԵԱՆ

1. Օքսֆորտի Արեւելագիտաց համագումարին Բրօք. Լէնկտընի արտաբերած ընթացքն ու նախանձը մասնաւորապէս առ Բրօք. Լէյման — Հաուլտ գրաւեց բոլոր նկատող ժողովականների ուշադրութիւնը:

ԳՐԱԿԱՆ

Վ Ե Ն Ե Տ Ե Վ

Հոգիս՝ Լոյս, սըրտիս՝ վիշտ
Քեզի՛ եկայ, Վենետիկ.
Քեզի՛, օրրան հանճարի.
Քեզի՛ յոյսով, երազով:

Ես՝ պաշտելու համար քեզ
Քուկին խորհուրդը անմեռ
Եւ թաղելու ծոցիդ մէջ,
Հոգւոյս իղձերը բոլոր:

Քեզի՛ եկայ հին Յաւերթ
Այօթելու շիրմիդ վրան.
Քեզ, իմ ցեղիս հոգիին
Անմահութիւնը ցոյց տալ:

Ես՝ որք զաւակն այն ցեղին
Որ հոս շիրիմ ունեցաւ
Տոժերուդ պէս, քու փառքին
Որուն անցնիլը տեսար:

Որուն ձիերը հիմա՛
Յաղթանակիդ իբրեւ զարդ
(Անհունին մէջ ցեղիս պէս)
Արշաւատոյր կը դաբրեն:

Ես՝ որք զաւակն այն ցեղին
Որ կը մեռնի ու կ'ապրի.
Լոյսի համար խաչ կ'ելլէ
Միշտ Գողգոթայ՝ Աստուծոյ...

Աստղերուդ տակ Վենետիկ
Հոգիս՝ յոյսով արբեցած,
Ուզեց կերտել տանջւող
Անմահութիւնն արցունքին:

Վենետ, արցունքըս ինկաւ
Հառաչանքի կամուրջիդ,
Թաց արեան քով դարերուն
Եղբայրօրէն մեռնելու:

Մութ բանտերուդ սեմին վրայ
Խիղճըս՝ բողոքն արդարի՛
Հին դարերու ոճիրին
Մահավըճիւրը կարդաց:

Ու երազանքը կեանքիս
Ղօղանջիդ պէս հալեցաւ,
Մեռաւ խոյանքը հոգւոյս
Սէրըս՝ ծարաւ շըրթներու:

Ես հեռացել եմ քեզմէ
Դուն իմ արցունքն ալ չունիս
Ով հին յուշի յիշատակ
Որ կու տաս խոհ, տառապանք:

Բայց հոգիս խորերէն
Մօր պէս անոյշ աչքերով
Ինձ կը նայիս ու կ'ըսես
«Խաչիդ վըրան աղօթէ»:

Հիմա չըկան անոնք ալ
Որ իմ անցնիլը տեսան.
Անոնք որ զիս մոռցած են,
Անոնք որ ես, կը յիշեմ...

ՖԵՐԱՊ